

VAJDASÁG AUTONÓMIÁJÁNAK FEJLŐDÉSI IRÁNYZATAI

1.

Az autonómia immár visszavonhatatlanul bevonult a társadalomtudományok szóhasználatába, de konvergens értelmezést eddig nem kapott, s világviszonylatban a jövőben sem várható az autonómia tartalmának közelebbi egységes meghatározása. Ma már az autonómia, az öngazgatás olyan sokrétű gyakorlatot jelöl, s a múlthoz viszonyítva még kiterjedtebb tudományos igényű feldolgozásban és megvilágításban részesül, hogy egyenesen követelmény az alapvető érthetőség érdekében előrebocsátani a jelenkor szerzőjének, hogy a sokféle lehetséges autonómia közül milyenre gondol, milyen értelemben használja az autonómia szakkifejezést.

Még vagy három évtizeddel ezelőtt az autonómia elsősorban a politikai rendszerre, a politikai hatalom gyakorlásának módozatára vonatkozott. Így mint az államberendezés területén jelentkező politikai, gazdasági, jogalkotási és joggyakorlási tevékenység és más vonatkozású társadalmi tartalmat jelző viszonyrendszer, elsősorban az alkotmányjog, a közjog, a politikai szociológia, és a politikai tudományok tárgyalták. Századunk derekán még a közigazgatás lokális (alapszintű) hatásköri önállóságát is csak elvétve jelölték autonómiával. Különösen az alkotmányjog művelői fektettek súlyt arra, hogy megkülönböztessék a hatalmi-hatósági gépezet meghatározott szintjének hatásköri önállóságát és az alkotmányos rendszer által szabályozott átfogóbb tartalmi viszonyok rendszerének viszonylagos öngazgatási jogát és lehetőségét.

Ma már a szocialista öngazgatással mint társadalomalakító gyakorlattal aligha azonosíthatjuk, legalábbis Jugoszláviában az autonómiát. A munkatársítás kialakítása kapcsán és az öngazgatásnak mint átfogó társadalmi viszonyrendszernek a szintjén azonban már beszélhetünk jövendőmi autonómiáról, a munka eredményeivel való autonóm rendelkezésről.

De világviszonylatban is, a szervezettség és a legkülönbözőbb fajtájú szervezeteket vizsgálva, különösen ha szem előtt tartjuk azok tagolt-ságát, strukturáltságát, valamint dinamikus voltukat, vagyis azt a kör-ülményt, hogy működnek és hatást fejtenek ki, s eközben módosítják szervezettségi felépítésüket, minduntalan tudomásul kell vennünk a rész-egységek sajátos voltát. Ezek a folyamatok szembeütően jelen vannak valamennyi szervezetben: az állami gépezet felépítésében, a gazdasági szervezetekben, a hadsereg kialakításában, a politikai pártokban és tár-sadalmi szervezetekben. Egy-egy elméleti és sajátos módszerbeli közelítés különbözőképpen fogalmazza meg ezeket a folyamatokat, de alapvetően azonos lényegre tapint az általános rendszerelmélet, amikor bevezeti az alrendszer fogalmát, a vezetéselmélet és a munkaszervezést, amikor a döntéshozatal autonómiájáról fejt ki meglátásait, a fejlett és nagyobb államok esetében (a gyakorlati követelmények alapján jelentkezik az elméleti-elvi okfejtés és tanítás kialakulása is) előtérbe kerülnek a külön-böző módon elnevezett regionális szempontok. A nemzetközi munkás-mozgalomban, a forradalmi munkáspártok egymás közti viszonyában és együttműködésében ugyancsak szó esik az autonómiáról.

Egészen általánosítva, a társadalmi folyamatok mechanizmusának dialektikája és sajátos társadalmi volta, alapvetően magába zárja az egész és a rész, a társadalmi csoport, illetve a társadalmi osztály és az egyedi elhatározás, törekvés viszonyát. Ezeknek a megkerülhetetlen kör-ülményeknek a felismerése és értelmezése eltérő intenzitással, de állan-dóan jelen van a marxizmusban, mint a társadalmi cselekvés és elmé-let lényeges tartozéka. Ennek kapcsán jutnak kifejezésre ma is a mar-xizmus további fejlődésében jelentkező válaszutak, a valódi marxi ér-telmezés és annak revíziói között. Gondoljunk pl. Engels befejezetlen, késői tanulmányára az erő szerepéről a történelemben, és Lukácsnak a húszas években kifejtett nézeteire a szubjektum (egyések szerint Hegel-től egészen Fichteig viszonyuló megfogalmazási elemekkel) szerepéről, valamint arra a forradalmi társadalmi gyakorlatra, amelyet a cári Oroszországban kibontakozott októberi proletárforradalom vagy a mi szocialista forradalmunk képvisel, de más hiteles szocialista vagy szo-cialista távlatokat mutató gyökeres társadalmi forradalmak is felszín-re vetnek világviszonylatban, és amelyet annak idején Lenin neve, a mi esetünkben pedig Tito neve fémjelez. Az autonóm cselekvés, külön-böző szinten a szükségszerű történések viszonya, egymásra hatása, a jelenkor marxizmusának ha nem is alapvető, de lényeges kérdése.

Jogosan állapíthatjuk meg tehát, hogy az autonómiát többféleképpen kell értelmezni. Tartományunk autonómiája ma már csak egy válfaja az autonómia különböző értelmezésének. A fejlődés igen sokoldalúan előtérbe hozza a társadalmi valóság mind több területén és a legkülön-bözőbb vonatkozásában az autonómia elvét és gyakorlatát.

Ma bizonyára távolabb vagyunk az autonómia egységes értelmezésétől, mint a múlt század végén és századunk elején. Mégis az állami-társadalmi közösség kialakítására vonatkozó autonómia többféle értelmezése és a közel sem valami kiterjedt megvalósulása ellenére — az ilyen értelemben vett autonómia a valóságban még nagyobb eltérést mutat, mint a föderáció vagy konföderáció esetében, ahol szintén minden megvalósulás, ha nem is eset a maga nemében, nehezen általánosítható gyakorlati megvalósulást jelent — mégiscsak, legalább alapvető jellemzőiben megfogható. Végeredményben tehát kétféle autonómiáról beszélhetünk: területi és perszonális autonómiáról. Mindkét elképzelés, (ennek alapján megvalósított vagy legalábbis megvalósítási szándék alapján) jelen van a szocializmusért harcoló munkásmozgalomban.

A forradalmi és marxista munkásmozgalom lenini irányvonala ingadozás nélkül a területi autonómiáért és öngazgatásért száll síkra. A területi autonómia elvi álláspontjából kiindulva Lenin és harcostársai szembeszegültek a II. Internacionálé igen tekintélyes pártjával, az osztrák és a német munkáspárttal, amely a nemzeti kérdés kapcsán legtöbbit foglalkozott az autonómiával, először elméleti síkon, majd odahatott, hogy elképzeléseit gyakorlatilag is valóra váltsa, a dualista monarchia tőkés viszonyaiban. A perszonális autonómia által, mint alapvető megoldással vélték az osztrák marxisták kiküszöbölni a nemzeti ellentmondásokat és létrehozni a proletariátus osztályszolidaritását, szabad utat nyitva ezáltal — ahogy fogalmazták — a tiszta osztályharc kibontakozásának. Az osztrák marxista nézetek (amelyek a nemzeti jelleget és érdeket elsősorban mint a kulturális intézmények létesítése iránti igényt, mint azok pénzügyi ellátottságának biztosítását és igazgatási lehetőségét fogták fel) gyakorlati valóra váltása azonban lesújtó eredménnyel járt Morvaországban.

Az elméleti megfontolások elemzése és részbeni valóra váltása alapján Lenin jogosan hangsúlyozza, hogy a kulturális vagy perszonális autonómia képtelen megoldani és összehangolni a nemzeti érdekeket. Ennek az elképzelésnek a gyakorlati megvalósulása egyenesen intézményesített keretet ad a nemzeti burzsoáziának, hogy a nemzeti hovatartozás alapján eszmei befolyása alá vonja az adott nemzeti közösség nemcsak nyárspolgárságát és parasztságát, de a munkásosztályát is, és nemzeti türelmetlenséget szítson a munkások között, gátolva az osztályszolidaritás széles körű kialakítását.

Lenin azért is szegült szembe az osztrák marxistákkal és az általuk javasolt gyakorlati megoldással, mert a nemzeti kérdést sokkal komolyabban, a minden osztályra kiterjedő társadalmi érdekként fogta fel, amely annyira átszővi a korszerű társadalmi viszonyokat, hogy nem kapcsolható ki a proletariátus osztályharcából, hanem századunkban is a szocializmusért vívott harc egyik lényeges alkotórésze. Humánusabb és igazságos társadalom csak úgy hozható létre, ha humanizáljuk a

nemzeti közösségek és a különböző nemzetiségű emberek közötti kapcsolatokat is, s ez nem csak magának a munkásosztálynak, de a dolgozók nagy többségének is érdeke. Ezért is hangsúlyozza Lenin, hogy a proletariátus lép a polgári osztály örökébe a nemzeti felszabadítás harcaiban és az igazságos, humánus nemzeti viszonyok kialakításában. Ezért képezi századunkban a nemzeti felszabadítás és a nemzeti egyenrangúságért folytatott küzdelem a proletariátus szocialista harcának szerves részét.

A nemzeti lét és ebből fakadóan a nemzeti érdek mindig társadalmi és osztályjellegű. A kommunista társadalom megteremtéséhez vezető úton a nemzeti viszonyok emberi kibontakozást biztosító voltának megteremtése nemcsak egy adott nemzeti közösség munkásosztályának mint társadalomalakító erőnek, illetve az egész nemzeti közösségnek az érdeke, hanem közös szükséglet és közös érdek minden nemzeti kollektivitás szemszögéből mindenütt, ahol több nemzeti közösség egymásra utaltságában élnek egyazon átfogóbb vagy szűkebb társadalmi közösségben (állami, gazdasági vagy helyi jellegű közösségben) és azt mint élő, alakuló közösséget tovább építik. Ebből következik, hogy Lenin nemhogy a perszonális autonómiát, hanem még a kizárólagos nemzeti mérce figyelembe vétele alapján megoszló területi jellegű, homogén nemzeti rezervátumokat (kifejezése: „a nemzeti gettó”) is kifogásolta, s inkább a területi autonómiát szorgalmazta, amelyet az egyes részek messzemenő öngazgatása jellemez.

Megjegyezzük, hogy Lenin és forradalmi munkáspártja, már akkor is ezt vallotta, amikor még szóba sem került, hogy a szocialista forradalom esetében a többnemzetiségű ország szövetségi államberendezésű legyen. Ezért is hódít tért a területi autonómia mint tartós megoldás és reálisan járható út mindenütt, ahol valódi, nem pedig látszateredményeket akarnak elérni a domináló társadalmi erők a társadalmi viszonyok emberhez méltó kialakításában.

Mai felismeréseink alapján Lenin századeleji újszerűsége, a korabeli forradalmi munkásmozgalmon belül képviseli a valódi marxi megközelítést az autonómia elmélete és gyakorlata kérdésében azért, mert a nemzettel kapcsolatban is a lényegre tör. Ezért veti el a nemzeti törekvések kulturális, esetleg politikai területre való zsugorítását és a perszonális autonómiát mint gyakorlati megoldást. Lenin és a valódi marxisták a teljes társadalmi átalakulást tartották szem előtt, s ezért a nemzeti viszonyokban is a proletariátus társadalmi helyzete és döntő befolyása, vagyis a proletárdiktatúra lényege volt a mérvadó. Ez a komplexitás tükröződik Antonio Gramsci, Roza Luxemburg, Szabó Ervin, Dimitrije Tucović és más kiváló marxista forradalmár nézeteiben és tevékenységében is. De századunk derekán, a marxizmusnak mint elméletnek és társadalmi gyakorlatot irányító és értelmező szemléletnek felfelé ívelésekor ismételten affirmálódik a komplexitás, a totalitás elve, mint a valóban marxi hozzáállás lényeges jellemzője.

A jelenkor számára a perszonális autonómia elmélete és gyakorlata

tárgyaltan. Igaz, volt rá kísérlet, hogy a polgári erők bevezessék az első világháborút lezáró békeszerződésekkel (a ruszinokra és a kucovahokra vonatkozóan), a nemzetközi kötelezettségek azonban csak holt rendelkezések maradtak. Ma a perszonális autonómia jogtörténeti kategória, míg a területi autonómia élő valóság, noha igencsak különböző társadalmi tartalmat jelöl.

3.

Vajdaság autonómiájának igénye nem újkeletű. Mint komplex társadalmi viszonyrendszert, további alakítási és szabályozási lehetőséget, eitérő történelmi-társadalmi helyzetben, más-más domináló társadalmi erők által különbözőképpen fogalmazták meg. Mégis volt olyan kísérlet, amely folytonosságot vélt felfedni a Vajdaság autonómiájának kialakítása iránti korábbi igény és a szocialista társadalmi adottságokban megvalósuló autonómia között. A polgári koncepció (pontosabban, a különböző polgári elképzelések) és a forradalmi munkásmozgalom által tudatosan megfogalmazott elképzelések, ill. a fegyveres forradalmi harcban létrehozott autonómia között semmilyen összefüggés sincs. Lényegesen különböznek a korábbi elképzelések és azok a társadalmi célok és érdekek, amelyeket az autonómia megvalósításával ért el és érvényesített a Vajdaság.

Amiben valóban folyamatosság volt hosszú időn át, és van napjainkban, az Vajdaság átfogó társadalmi sajátosságának kialakulása. Erre pedig a következők hatottak: a termelést meghatározó körülmények, a népességi és települési tényezők, az osztálykizsákmányolás módja és intézményesítésének formái, a környező gazdasági egységhez való viszony és kapcsolat, a politikai elnyomás módja, a nemzeti viszonyok alakulása, a kultúra és közművelődés, az agrárviszonyok alakulása, a tőkés iparosodás folyamata és sok más tényező, amely kialakított egy többé-kevésbé körülhatárolt (nem mereven és elszigetelten elhatárolt) társadalmi közösséget, amelynek ha nem is elütő, de sajátos gazdasági, társadalmi, nemzeti és kulturális-civilizációs jellegzetességei az emberek és társadalmi csoportok tudatában is sajátosan tükröződnek. Más kérdés, hogy az egyes társadalmi csoportok képesek voltak-e valós vagy csak illuzórikus érdekeiket tudatosítani.

Ma már történelmi tény, hogy Vajdaság többnemzetiségű lakosságának érdekeit csak a forradalmi munkáspárt volt képes érvényesíteni. A Jugoszláv Kommunista Párt már a harmincas évek derekán, nemcsak elméleti álláspontjaiban, hanem gyakorlati tevékenységében, sőt a nemzetközi kommunista mozgalom testületeiben is Vajdaságot az ország külön gazdasági, szociális, politikai és kulturális egységként tünteti fel. A JKP konszolidációs időszaka ez, amely során Vajdaság területén is jelentős mértékben fellendül a párttevékenység. Témánkkal kapcsolatban a JKP tevékenységével Vajdaság területén az autonómia

szemszögéből részletesen foglalkozik Stevan Doronjski 1973-ban közzétett tanulmánya (magyarul: *Létünk*, 1973., 5. szám; lásd az ide vonatkozó részt a 98—99. oldalon).

A vajdasági pártszervezet a sorsdöntő eseményekre készülve 1940 szeptemberében a JKP VI. Tartományi Értekezletén (a vajdasági szervezet illegális sajtószervében, az Istina-ban, a beszámoló és határozatok anyagát közli) az 1940. decemberi számban, a soron következő idézet a 4-es oldalról — az összes évfolyamok fotótípus kiadása, Novi Sad, 1963.) többek között leszögezi:

„Jugoszláviában nincs egyetlen polgári vagy kispolgári politikai párt, amely akarná és képes lenne helyesen megoldani a nemzetiségi kérdést Vajdaságban... Mert annak ellenére, hogy Vajdaságot különféle nemzetiségűek lakják, Vajdaság gazdasági és földrajzi egésznek képez, saját történelmi hagyományokkal rendelkezik. S ha egyetértünk abban, hogy ez így van, ezt viszont a burzsoá teoretikusok sem tagadják, akkor a Vajdaság egyedül és kizárólag a vajdasági népeké. A burzsoázia minden arra irányuló kísérlete, hogy Vajdaság szerb, magyar stb. elhatároltságú legyen, azt célozza, hogy a Vajdaságot gyarmati kizsákmányolásnak vesse alá, s hogy az itt élő szerb, magyar vagy német nemzet nevében kizsákmányolják ezt és a többi nemzetet. E nemzetek felszabadító háborújának az ilyen becsempészett kísérletek ellen kell irányulnia...”

Ma már a megtett szocialista fejlődés távlatából nyilvánvaló, hogy Vajdaság autonómiája hosszú és folyamatos társadalmi fejlődésből fakad; az így kialakult sajátosságok teszik indokolttá, de Vajdaság autonómiája szorosan kapcsolódik a jugoszláv forradalmi munkásmozgalomhoz, ahhoz a forradalmi szerephez, amelyet Vajdaságban a munkásosztály élcsapata betöltött, felkészítve a tartomány dolgozóit és mozgósítva őket a forradalmi fegyveres harcban való részvételre. Nem szóvirág, ha megállapítjuk, hogy Vajdaság autonómiája, mint minden lényeges forradalmi vívmány, a dolgozók tömeges csatasorba állításának az eredménye. Ebben rejlik a JKP Vajdaság autonómiájára vonatkozó elképzelésének realitása és helyes megalapozottsága. Ezért is határozhatták meg csak a kommunisták és a hozzájuk szorosan kapcsolódó tényezők az autonómiához vezető utat, mert képesek voltak híven kifejezni Vajdaság társadalmi talajából fakadó sokrétű és sokak érdekeit kifejező elképzeléseket, és ennek alapján a dolgozó tömegek forradalmi aktivitására építettek.

Ezért hangsúlyozza joggal Stevan Doronjski a már említett tanulmányában (a *Létünkben* közölt szöveg szerint idézve, 103. és 104. old.): „A Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság megalakításával és a Bizottság idézett kiáltványával (1943. október 22.) lezárul a tartományi autonómia és öngazgatás politikai-képviselési, katonai és társadalmi-politikai szervezeti intézményesítésének folyamata. Mindezek a szervek, amelyek a vajdasági felszabadító mozgalom belső erőiből nőttek ki, és pedig a következetes képviselési elv alapján, később megkapták a jugoszláv népfelszabadító háború katonai-politikai központjának a jóváha-

gyását és támogatását. A tartományi autonómia e szervei, megalakulástól kezdve közvetlen összeköttetésbe léptek a JKP Központi Bizottságával, a Népfelszabadító Hadsereg és Partizán Alakulatok Főparancsnokságával, a Jugoszlávia Antifasiszta Népfelszabadító Tanácsával és annak Végrehajtó Bizottságával... A tartományi autonómiának ez a harminc évvel ezelőtti (megj.: a tanulmányt a szerző 1973-ban írja), a forradalomban létrejött intézményes mechanizmusa a mai napig is működik, ami azt bizonyítja, hogy a forradalom fegyveres szakaszában meglett megoldások tartós értékűek társadalmi fejlődésünk szempontjából, hiszen a forradalmi fejlődés folyamatosságának létesítményei... A Vajdaságban tehát voltaképpen már a forradalomban és a forradalmi eredmények hatására kialakult a népek szilárd internacionalista közössége, forradalmi egysége és egy olyan cselekvési-politikai kölcsönhatás, amely nem tűri meg sem a nacionalizmust, sem a területi bezárkózást, a majorizálást, de a szeparatizmus vagy az elkülönülési törekvések bármilyen más formáját sem. Ezen az alapon oldódtak meg a nemzetiségi és más ellentmondások mind a háborúban, mind a szocialista építés folyamán, mert az internacionalizmus forradalmunk egyedülálló, értékes és megsemmisíthetetlen vívmánya, a vajdasági társadalom minden dolgozó és haladó rétegének közös műve. Vajdaság csakis ezen az alapon egyesülhetett Jugoszlávia minden népével, föderatív közösséggé...”

Vajdaság autonómiájának nemcsak kiváltója, elindító tényezője volt a kialakult sajátos társadalmi realitás. Ma is tartományunk autonómiájának lényege és fejlődési irányzata a társadalmi realitásban keresendő. Ez a körülmény nem jelentheti azt, hogy lebecsülhető vagy elhanyagolható Vajdaság autonómiájának intézményesített formákban való kifejezése. Mégis, mivel tartományunk autonómiájának lényege a társadalmi valós viszonyokban van, az intézményesített forma megfelelően vagy kevésbé megfelelően fejezheti ki a meglévő társadalmi realitást, gátolhatja vagy serkentheti a társadalmi folyamatok helyes kifejlődését. Ilyen értelemben lényegesek az autonómia intézményesített alakzatai is, bár elsődlegesen azok a társadalmi jellegzetességek, amelyek a múltban, de szocialista fejlődésünk időszakában is sajátossá, reális társadalmi-politikai közösséggé teszik a Vajdaságot.

4.

Mint ismeretes, a szocialista társadalmi viszonyok építése során az etatizmus időszaka rövid ideig tartott. Alig öt év után társadalmunk minden tudatos szocialista tényezője, megfontoltan és határozottan az öngazgatás útját választja. Az öngazgatás fejlődésével pedig további jelentős változások mennek végbe, mind a termelőviszonyokban, mind a társadalmi viszonyokban. Mivel Vajdaságunk autonómiájának lényege a társadalmi viszonyok összessége, (magasabb szintű társadalmi-politikai és öngazgatási közösség, ahogyan újabb alkotmányjogi rendelkezéseink is meghatározzák), így a társadalmi viszonyok szocialista jellegű változásával lényegesen megváltozott a tartomány autonómiájának jellege és

tartalma is. Ez a kapcsolat olyan szoros, hogy Vajdaság társadalmi öngazgatású fejlődése nem választható el tartományunk autonómiájának a fejlődésétől. Ilyen szempontból vizsgáljuk az autonómia további alakulását és fejlődését, amiről átfogó képet ad az az összefoglaló, amelyet Vajdaság SZAT Elnöksége és elnöke, Radovan Vlajković terjesztett 1977-ben a Tartományi Képviselőház elé (1977. január 20-án, magyar nyelven a *Létünk*, 1977. 3—4. kettős száma közli, 243—268. old.).

Az öngazgatás kibontakozása és fejlődése, mivel mélyreható folyamatokat és gyökeres társadalmi átalakulást jelent, nem mehetett végbe megtorpanások és ingadozások nélkül. Az öngazgatás iránti bizalmatlanság kihatással volt a Vajdaság autonómiájának alkotmányos meghatározására és tartalmi tényleges megvalósulására is. Az autonómia kibontakozását fékező megtorpanást az az öngazgatással való szembehelezkedés okozta, amely 1963-ban tetőzött. Ez az időszak a II. szövetségi alkotmány, majd a következő évben a tartományok alapokmányainak meghozatalával zárul, az öngazgatás további kibontakozását biztosítandó. Az új alkotmány tehát már nem „a szocialista állam alkotmánya”, mint a korábbi volt, hanem „a dolgozók öngazgatási alapokmánya”. Így a gazdasági élet munkásöngazgatása, valamint a társadalmi szolgáltatások társadalmi igazgatása helyett társadalmi-politikai rendszerünkbe bevonul az egységes öngazgatás. A helyi közösségek létrehozásával bevezetjük az alkotmányvédő bíraskodást, a törvényhozási-képviselői rendszer szerkezeti változáson megy át és tovább fejlődik mint hatalmi és öngazgatási szerv stb. Mégis, a két autonóm közösség kérdésében, különösen Vajdaság már addig is kiépített önkormányzatához és öngazgatásához viszonyítva, legalábbis az alkotmányos meghatározásokat illetően, szembetűnően elismert az általánosan más vonatkozásban kifejlesztett előremutató öngazgatású elvektől.

Szakirodalmunkban egyoldalú negatív megítélések is találhatók az autonómiát és az 1963—64. évi rendelkezéseket illetően. Sajnos, ezek csak a szövegmagyarázatokra korlátozódnak, vagyis az érvényes alkotmányjogi rendelkezéseket magyarázzák. Márpedig ha a valós helyzetet akarjuk szemlélni, akkor E. Kardeljnek azokhoz a történéseinkhez intézett intelmére utalunk, akik a Tájékoztató Iroda körüli események „szigorú tudományos tárgyalási módját” azzal akarták biztosítani, hogy csak az okmányszerű szövegeket vették figyelembe elemzéseikben. Kardelj hangsúlyozza, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban létrejött egy viselkedési és ügyintézési mód, amely alapján nem írnak le mindent, ami körül vita folyik és amiről határozni kell. Az a kutató tehát, aki a tájékoztató irodás eseményeket csak a leírt határozatok és egyéb szövegek alapján kísérel meg elemezni, képtelen lesz felfogni a lényegét. Vonatkozik pedig ez bizonyos tekintetben az 1963—64. évi alkotmány rendelkezéseinek megítélésére is. Mert először is figyelembe kell venni, hogy meghozatalukat megelőzően milyen rendelkezéseket szorgalmaztak a politikai tényezők, valamint azt, hogy azokat a politikailag káros és öngazgatásellenes törekvéseket nem sikerült valóra váltaniuk. Ezeket a nézeteket

a szakirodalom nem tárgyalja, és hamarosan még nem is fogja, az alkotmány előkészítésében részvevő személyeknek és a politikai testületek tagjainak azonban ismereteseek az útkeresés részletei. Másodszor, szem előtt kell tartani az akkori általános fejlődési irányelvek szempontjából következtelen rendelkezések tartósságát. Mint formálisan érvényes szövegbe öntött rendelkezés már az 1968-ban meghozott alkotmánymódosítások által jelentősen változnak, majd végleges formájukat 1971-ben nyerik el. Ez a szó szerinti rendelkezésekre vonatkozik, mert a valóság mindig csak bizonyos mértékben fedti az alkotmányjogi rendelkezéseket, vagy még el sem éri őket teljesen, vagy részben már túl is haladja. Az autonómia esetében a hatvanas években a valóság bonyolultabb volt. Az öngazgatás akkori szintje, a munkásosztály és a dolgozók általános beleszólási lehetőségei és önkormányzati jogai feszítették az akkori autonómiára vonatkozó rendelkezéseket. A valóság annál inkább rációfól az akkori szövegekre (amelyek az autonómia ideiglenes voltára vonatkozó következtetéseket sem zárják ki), mivel már a szövetségi szintű politikai vezetésben eldőlt az öngazgatás felfejlesztésének további sorsa. Jelentősen változik a társadalmi-politikai szervezetek szerepe is (elsősorban a Szocialista Szövetségé, majd a szakszervezeteké), s végül a hatvanas évek második felében véglegesen letűnik az etatista-bürokratikus jellegű „erőskéz” politikája, mint lehetséges választ.

Vajdaság autonómiájának alakulását értékelve Stevan Doronjski, az akkori események egyik kulcsszemélyisége a már idézett összefoglalójában többek között a következőket állítja: „Csak a szocialista öngazgatás tartósabb fejlődése juttatta közelebb a Vajdaságot a megérdemelt tényleges helyzethez, amely — hála a Kommunisták Szövetség forradalmi erőfeszítéseinek és akcióinak — egyre elmélyültebb szocialista tartalommal telítődik . . . Az öngazgatás mint társadalmi viszony döntő befolyást gyakorolt az autonómia lényegére, természetére és jellegére, mivel sohasem érte be az igazgatás formáinak pusztán módosításaival vagy csupán egyik szervnek a másikkal való felváltásával. Az öngazgatás nem ösztönszerű, de nem is kierőszakolt képződmény. A dolgozók és a polgárok régi óhaja; olyan törekvés, amelyet kommunista mozgalmunk magva dialektikusan felismert, eszméit, tovább terjesztette már kezdetől fogva, kifejezetten munkás- és osztálylényeket látott benne, amely képes áthatni a társadalmi élet minden területét . . .” (magyar szöveg, *Létünk*, 1973., 5. szám, 104—105. old.).

5.

Vajdaság SZAT autonómiájának fejlődési irányzatait tárgyalva, szükségszerűen szemmel kell tartani egész szocialista közösségünk és politikai rendszerünk fejlődését, mivel a fejlődés bizonyos szakaszai sajátos módon éreztetik hatásukat Vajdaság autonómiájának alakulásában is. Ezt a körülményt vázoltuk az 1963—64. évi alkotmányos rendelkezésekben, de kifejezésre jut azáltal is, hogy több tartományi alapokmány készül (az 1953. március 20-ai és az 1969. február 21-ei tartományi alapokmányok, s

nemcsak az 1948. május 24., 1963. április 13. és az 1974. február 28-i alapokmányok, amelyek megfelelnek a három szövetségi, illetve köztársasági alkotmányoknak). Vajdaság autonómiája alkotmányjogilag az 1963-i szövetségi alkotmány óta azonos Kosovo tartományéval. Mégis, társadalmi tartalma és nemcsak történelmi fejlődése szempontjából jelentős sajátosságait is meg kell különböztetni. Ezzel a körülménnyel a szakirodalom is foglalkozik már (elsőnek Jovan Đorđević akadémikus hívta fel rá a figyelmet, de társadalmi vonatkozásában e sorok írója is már a hatvanas években utalt rá), de részletesen még nem tárgyalja. Várható, hogy az autonómiát indokló és meghatározó tényezők sokasága közötti különbség és az egyes tényezők súlya közötti eltérés, amely a két autonóm tartomány esetében fennáll, a jövőben is hatással lesz a két autonómia belső tartalmi sajátosságainak megnyilvánulására, bár kétségtelenek a rokon vonások, s ezért is indokolt az alkotmányjogi keretmegoldások azonossága.

Vajdaság autonómiáját egész hazánk politikai rendszerének az 1974. évi meghatározása szabta meg hosszabb távra. Nem várható, nem is indokolt a tényleges fejlődési szükségletek számba vétele alapján a közvetlen, alapvető keretmegoldások változtatása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az autonómia (és ez egész szövetségi berendezésünk esetében érvényes) egy statikus viszonyrendszer. Sőt politikai rendszerünk működése új tartalmat és a társadalmi-politikai közösségek közötti módosult viszonyokat létesít az adott alkotmányos rendszer által meghatározott kereteken belül.

A jövőbeli változások nem zárják ki az állami hatalmi szervek szerepében bekövetkező változásokat, de különösen a működésükben megnyilvánuló módosulásokat. Ezek a változások pedig az öngazgatás további fejlődésével következnek majd be, azáltal hogy a társultmunkaszervezetek és a munkásosztály társadalmi szerepe is fokozódik. A küldöttrendszer tartalmi kiteljesülése, az öngazgatású szocialista érdekek mind közvetlenebb kifejezése és a munka sokrétű társítása nyilvánvalóan Vajdaság autonómiájára is hatni fog, a szocialista társadalmi viszonyok ilyen értelmű erősödését pedig Vajdaság autonómiája mindenképpen tartalmazza is fogja domborítani.

Ezt a fejlődési irányzatot Vajdaság SZAT Elnöksége elnökének 1977. januári beszámolója (Létünk, 1977., 2—3. kettős szám, 247. old.) a következőképpen fejezi ki: „Vajdaság további alkotmányos, társadalmi-gazdasági és politikai fejlődése nagy mértékben tőlünk függ, felkészültségünktől, szervezettségünktől, továbbá az összes öngazgatási, társadalmi-gazdasági és politikai viszonyoknak az alkotmány alapjain való fejlődésétől.”

Ez a fejlődés konkrétan tükrözi, hogy Vajdaság önkormányzata és öngazgatása nemcsak a saját fejlődéséért felel, hanem az egész jugoszláv közösségéért és a Szerb Szocialista Köztársaságéért is, pontosabban részt vállal a JSZSZK öngazgatású fejlődésének fellendítéséből. A küldött-

rendszer kiteljesedése, a munka társításának erőteljes, sokrétű megvalósulása és az öngazgatás kifejlődése azok a keretek, amelyek ezt a fejlődést a jövőben a munka felszabadításának útján valóban jelölni fogják

Rezime

Razvojni pravci autonomije Vojvodine

U radu se ukazuje koliko je u novije vreme u domenu društvenih nauka učestala i raznolika upotreba termina autonomije. Ovo je izraz dubljeg i adekvatnijeg poimanja stvarnosti iz različitih oblasti društvenih zbivanja i procesa. Za upotrebu autonomije u tom smislu u kojem se može govoriti o autonomiji Vojvodine, takođe nema i ne može ni u buduće postojati jednosmislena upotreba. Raznolikost je u najmanju ruku slična onoj u slučaju federacije, iako u ostvarenju vrsta autonomija savremena praksa u svetu ne obiluje. Na početku ovog stoleća moglo se govoriti o dva osnovna vida autonomija: a personalnoj autonomiji i o teritorijalnoj autonomiji. Oba vida projekta, pa i prakse imaju tešnje veze i sa savremenim radničkim pokretom, s tim da stvarno u Marksovom smislu revolucionarni radnički pokret koji se svojevremeno obeležavao Lenjinovom ličnošću, nužno se suprotstavlja personalnoj autonomiji i teorijski i u društvenoj praksi opredeljuje se za teritorijalnu autonomiju. I u Jugoslaviji revolucionarni radnički pokret kojeg obeležava Josip Broz Tito takođe razvija i ostvaruje teritorijalnu autonomiju. U radu se navode argumenti zbog kojih je sa marksističkog stanovišta teritorijalna autonomija adekvatno rešenje za autonomiju.

Autor ukazuje da ostvarena autonomija Vojvodine po ideji kao program, po metodu borbe za njeno ostvarenje i napokon realizacija autonomije Vojvodine, nema opšti kontinuitet, već se neposredno vezuje za revolucionarni radnički pokret, za društvenu ulogu, koju je Komunistička Partija Jugoslavije odigrala u izražavanju interesa ne samo radničke klase, već i velikog dela radnih ljudi i naroda i narodnosti u celini, i u njihovoj mobilizaciji da sami stvaraju svoju sudbinu. Kontinuitet postoji u specifičnostima društvenih uslova Vojvodine koje je svaka klasa na svoj način shvatala i nastojala da izrazi. Adekvatno uspeva to proletarijatu i zato se i autonomija rađa u oružanoj revoluciji i zato i razvoj autonomije u Vojvodini nužno ima jasno klasno obeležje.

Sadržajno autonomija se bogati i nužno dobija nova obeležja razvojem i jačanjem samoupravljanja i bogaćenjem oblika udruživanjem rada. Autor iznosi osnovna obeležja dosadašnjeg razvoja autonomije. Ukazuje na okolnosti da sada važeće odredbe ustavnog sistema SFR Jugoslavije dugoročnije određuju opšte okvire društvenog razvoja u celini i ustavne okvire ostvarenja političkog sistema čitave Jugoslavije pa i Vojvodine kao sastavnog dela SR Srbije i konstitutivnog dela SFRJ. Društveni sadržaj same autonomije, koja je uvek dominantno njeno obeležje, nije statično kao ni čitave jugoslovenske federacije. Autonomija će poprimati društveno-ekonomskim i političkim razvojem i nove elemente. U radu se ukazuje na kojim osnovnim pravcima se ova dinamika može u buduće očekivati.

